UN NOU SCEPTRU ENEOLITIC DESCOPERIT ÎN MOLDOVA

FLORENTIN BURTĂNESCU (Botoşani),
SENICA ŢURCANU (Iaşi)

I. Prezentarea generală a piesei

I.1. Condiţiile descoperirii. În primăvara anului 1995, cu ocazia unei verificări a inventarului arheologic aflat în patrimoniul Muzeului din Ruginoasa (jud. Iaşi) s-a sesizat prezenţa, printre alte obiecte neinventariate, a unui sceptru eneolitic din piatră de tip zis schematic, aflat în stare fragmentară[1]. Din informaţiile primite de la Petre Irinciuc, muzeograf la Muzeul din Ruginoasa, reiese că materialele arheologice aflate în patrimoniul muzeului - probabil deci că şi sceptrul din piatră - provin din cercetările de teren efectuate în punctul "Colina lui Drăghici" - Ruginoasa, în perimetrul cunoscutei staţiuni Cucuteni A3, cercetată în perioada interbelică de Hortensia Dumitrescu (H. Dumitrescu 1933). Probabilitatea ca sceptrul să provină din aşezarea de pe "Colina lui Drăghici" este destul de mare ţinând cont de faptul că, în arealul vestic de răspândire a lor, sceptrele schematice au fost descoperite în mare majoritate în aşezări Cucuteni A - Tripolie B_1 (Verchnie Žory, Obârşeni, Berezovskaja GES, probabil Bârlăleşti; v. şi Dergacev, Sorokin 1986, 60)[2].

I.2. Locul păstrării. În prezent, sceptrul de la Ruginoasa se află în Colecţiile Muzeului de Istorie a Moldovei din Iaşi (nr. inventar: 17 263).

I.3. Descriere. În momentul recuperării, piesa era fragmentară. Lipsea partea posterioară (cea legată de sistemul de prindere) şi ceva mai mult de jumătate din partea anterioară (sau partea "figurativă" propriu-zisă)[3] (Pl. I/1). Roca din care a fost confecţionat sceptrul este un microdiorit porfiric cu piroxen, de culoare neagră, în care apar fenocristale de feldspat alb precum şi o granulă de granat roşu (almandin)[4]. Analiza petrografică (examen macro - şi microscopic) a confirmat că roca provine din Munţii Bârgăului (v. Anexa).

Dimensiunile piesei: Lg. 6,6 cm (fragmentară), î. max. 6,7 cm; lţ. 2 cm. Reconstituită, piesa a putut avea o lungime de 16,8 cm.

Fragmentul de sceptru păstrat avea o suprafaţă lustruită, dar nu foarte îngrijit, pe alocuri chiar zgrunţuroasă. Puternic lustruită este în schimb suprafaţa "butonului" de pe proeminenţa de prindere. De semnalat că în dreptul acesteia din urmă nu se observă clar urme provocate de sistemul de fixare la mâner, care la celelalte sceptre schematice afectează, mai mult sau mai puţin, şi partea anterioară.

Partea figurativă a piesei este în secţiune cvasi-rectangulară, uşor concavă între nervuri, cu latura de jos arcuită iar cea de sus tăiată drept. La 1 cm de margine, pe ambele feţe, se păstrează o nervură în relief, abia schiţată (grosime: 1-1,5 mm), sub formă de "U" pe o parte şi "V" pe cealaltă parte, ce delimitează o suprafaţă uşor alveolată. O caracteristică a piesei de la Ruginoasa este aceea că baza rotunjirii nervurii se află spre proeminenţa de prindere, în timp ce la toate celelalte sceptre de acest tip, în această zonă nervura are capetele deschise, neunite. Datorită stării fragmentare, nu ştim cum se va fi "încheiat" nervura la cealaltă extremitate a părţii anterioare, dar după direcţia pe care o are pe una din laturi, se pare că, cel puţin pe aceasta din urmă, ea se unea cu marginile piesei. Totodată, una din feţe - cea pe care nervura în relief trasează litera "V" - are o culoare uşor mai închisă decât cealaltă[5].

Judecând după mica porţiune păstrată, partea posterioară a sceptrului era probabil ovală în secţiune, ca la majoritatea sceptrelor schematice.

Proeminenţa legată de sistemul de prindere a piesei la mâner este, prin formă, unică până acum printre descoperirile de acest tip. Ea se compune din trei părţi bine delimitate: o parte tronconică, un şănţuleţ cu o lăţime de 3,5 mm şi un "buton" puternic lustruit, ce are diametrul de circa 2 cm. Faţă de axul piesei, proeminenţa are o înclinaţie de 110°, iar înălţimea ei este de 2 cm.

I.4. Interpretare.

I.4.1. Destinul sceptrului. Aşa cum se prezintă azi, piesa a fost evident reutilizată în calitate de unealtă (?) de

tăiat sau mărunţit, deoarece la ambele capete ale fragmentului păstrat se observă clar urme ale încercărilor de obţinere a câte unui "tăiş" (Pl. I/1a,d). Aşadar, starea fragmentară a piesei se datorează unei folosiri a ei într-un moment în care se pierduse probabil semnificaţia pentru care fusese confecţionată iniţial. Nu se exclude posibilitatea ca prezenţa şănţuleţului de siguranţă şi a "butonului" lustruit de pe proeminenţa de prindere, absente la celelalte sceptre schematice, să se datoreze adaptării piesei la noua activitate pentru care fusese remodelată. Într-adevăr, era necesar acum un sistem de prindere mai sigur decât acela cu care era prevăzută iniţial piesa, când ea folosea ca sceptru. Transformarea morfologică evidentă în cazul sceptrului de la Ruginoasa pare a confirma ipoteza că unele piese de acest tip au fost deteriorate pentru a fi adaptate unor activităţi secundare (cu caracter profan ?)[6].

Se poate reconstitui cu probabilitate destinul piesei de la Ruginoasa astfel: confecţionată dintr-o rocă locală provenită din Munţii Bârgăului şi concepută iniţal ca sceptru, piesa nu a fost mult timp utilizată în această calitate, dovada fiind lipsa unor urme clare pe feţele laterale provenite de la sistemul de fixare. După un timp, sceptrul a fost transformat într-o unealtă (?) de tăiat sau mărunţit, un fel de toporaş *sui - generis* cu două tăişuri. Forma generală a piesei a contribuit probabil mult la această alegere. Pentru a se asigura trăinicia fixării la un mâner, proeminenţa de prindere a fost adaptată. Este greu de spus cât timp piesa a fost astfel utilizată, probabil însă că mai mult decât a servit ca sceptru[7].

I.4.2. Încadrare tipologică. Prin caracteristicile sale (mai ales prin formă şi tip de ornament), sceptrul de la Ruginoasa aparţine categoriei sceptrelor de tip schematic sau abstract[8], ocupând însă în cadrul ei o poziţie aparte (v. mai jos tipologia noastră).

I.4.3. Consideraţii statistice şi chorologice. Piesa de la Ruginoasa este al 20-lea exemplar de tipul sceptrelor schematice găsite până acum şi al 8-lea din arealul vestic de răspândire a lor (Pl. IV). Mai mult, regiunea dintre Siret şi Prut (cu 5 exemplare) este deocamdată zona cu densitatea cea mai mare de descoperiri de acest tip din întregul spaţiu în care sunt semnalate. Această constatare, alături de alte indicii - printre care tipul de rocă folosit, calitatea confecţionării, particularităţile tipologice, datarea, contextul unor descoperiri - conduc la concluzia că această zonă a fost unul din centrele de fabricare şi "consum" a unor astfel de obiecte.

Pentru Moldova, prin descoperirea de la Ruginoasa, numărul sceptrelor eneolitice din piatră creşte la şapte din care cinci de tipul discutat mai sus (Obârşeni - 2, Bârlăleşti, Mogoşeşti, Ruginoasa) şi două de tip zoomorf (Fedeleşeni şi Fitioneşti). Este interesant faptul că, deşi puţine la număr, sceptrele au apărut până acum foarte grupat, în două zone: una în partea de vest-nord-vest a judeţului Iaşi (3 piese din care două sunt sceptre schematice) şi cealaltă în partea de sud-est a judeţului Vaslui (3 piese, toate de tip schematic)[9], doar sceptrul zoomorf de la Fitioneşti fiind oarecum izolat. Cu excepţia acestuia din urmă - care a avut o poziţie stratigrafică post-Cucuteni, cf. Harţuche, Bobi 1980, 113, 124, fig. 2 - toate celelalte sceptre provin din aşezări cucuteniene, îndeosebi ale etapei Cucuteni A_3[10]. Nu este poate lipsit de semnificaţie faptul că, cele două zone în care se concentrează sceptrele au fost intens locuite în faza Cucuteni A (v. Monah, Cucoş 1985, fig. 1).

II. Catalogul descoperirilor

În cele ce urmează, vom completa catalogul sceptrelor eneolitice din piatră de tip schematic întocmit de A. Dodd-Opriţescu şi I. Mitrea în 1983 (Dodd-Opriţescu, Mitrea 1983, 70-75), cu piesele noi, publicate după această dată sau necunoscute autorilor catalogului, respectând totodată, pe cât ne-a stat în putinţă, structura fişelor folosite la redactarea lui[11].

11. CHVALYNSK (Pl. II/2).

Bibl. Agapov, Vasil'ev, Pestrikova 1990, 44, fig. 21/5, 24/2; Dergacev, Sorokin 1986, 58, fig. 2/1; Govedarica, Kaiser 1996, 88, fig. 18/2.

Descoperit ca piesă de inventar a scheletului 108 din necropola eneolitică de la Chvalynsk. Scheletul, ce a aparţinut unui bărbat tânăr, s-a aflat sub o platformă de pietre, în poziţie chircită pe spate, orientat la nord-est. Sceptrul s-a aflat între humerusul drept şi coaste, acoperind parţial, cu partea anterioară, omoplatul drept. Partea posterioară era îndreptată spre cot, astfel încât în momentul descoperirii, sceptrul era aproape paralel cu braţul drept. Pe lângă sceptru, în apropierea scheletului s-au mai găsit mărgele din scoici de râu, un fragment dintr-o rotiţă din piatră, ovală în secţiune şi un topor din piatră cu "butoni" de tip Krivoluč, asemănător unui alt exemplar descoperit în necropolă.

Dimensiunile: Lg. 11,3 cm; î. max. 4,3 cm; lţ. 3,7 cm. B. Govedarica şi E. Kaiser (1996, 88) dau alte dimensiuni: Lg. 11,5 cm; î. 4,9 cm.

Materia primă: prundiş de culoare cafeniu-cenuşie. Sceptrul a fost spart din vechime, un fragment din el fiind găsit într-o vizuină de sub scheletul 104. Partea anterioară era ovală în secţiune, în timp ce partea posterioară era ascuţită. Proeminenţa de prindere sub formă de "cioc" "dădea întregului sceptru un aspect zoomorf". Pe capătul îngust s-au observat ştirbituri provocate probabil de lovituri, iar în zona cea mai lată, pe părţi, urme de "rosături" (Agapov, Vasil'ev, Pestrikova 1990, 44, 66).

12. VERCHNIE ŽORY (JORA DE SUS) (Pl. I/2)

Bibl. Dergacev, Sorokin 1986, 54-58, fig. 1/1; Jarovoj 1985, 105, 107; Govedarica, Kaiser 1996, 89, fig. 20/2.

Sceptrul a fost descoperit în 1981 de V. Ja. Sorokin în partea de sud-vest a unei locuinţe de suprafaţă (nr. 2) din aşezarea Tripolie B_1 - Cucuteni A_2/A_3 de la Verchnie Žory (raion Orhei, Rep. Moldova). În aşezare, pe lângă materialul ceramic tripolian au apărut câteva fragmente de vase cu scoică în pastă şi un vas borcan considerat de provenienţă răsăriteană (Dergacev, Sorokin 1986, 54-55, fig. 1/6,7).

Dimensiunile: Lg. 8 cm (fragmentară); î. 5,2 cm; lţ. 2,5 cm. La Govedarica - Kaiser (1996, 89), î. 5,7 cm.

Reconstituită, piesa a putut avea lungimea de 13 cm.

Materie primă: granit cu structură fină de culoare cenuşiu-trandafirie, cu intruziuni cuarţitice. Sceptrul s-a păstrat în stare fragmentară, lipsindu-i partea posterioară şi proeminenţa legată de sistemul de fixare la mâner. Partea păstrată avea suprafaţa atent lustruită şi prezenta, pe ambele feţe, caneluri între care se profilau câte trei linii în relief. În secţiune, piesa era dreptunghiular-neregulată. Pe latura de sus şi pe cea de jos s-a observat o zonă adâncită (canelură). Piesa prezenta urme de utilizare secundară şi o fisură adâncă provocată de acţiunea focului (Dergacev, Sorokin 1986, 56-58).

13. DANILOVKA (Pl. II/3)

Bibl. Dergacev, Sorokin 1986, 58-59, fig. 2/11; Govedarica, Kaiser 1996, 89.

Descoperire întâmplătoare. Nu cunoaştem alte amănunte privind contextul descoperirii.

Dimensiuni: Lg. 20,2 cm (fragmentară); î. 11,2 cm.

Reconstituită, piesa a avut lungimea de 22,5 cm. (Am folosit scara dată de Dergacev, Sorokin 1986, fig. 2/11). La Govedarica - Kaiser (1996, 89), alte dimensiuni: Lg. 20,7 cm; î. 5-6 cm.

Materie primă: gresie. Lipseşte o porţiune din partea anterioară.

14. KONSTANTINOVKA (Pl. III/3).

Bibl. Dergacev, Sorokin 1986, 58-59, 61; Manzura 1992, 89; Govedarica, Kaiser 1996, 68, 90, fig. 13/3.

Descoperit într-o aşezare de pe Donul Inferior, eponimă a unei culturi eneolitice târzii din zonă.

Dimensiuni: Lg. 5,7 cm (fragmentară); î. 3,6 cm (cf. Govedarica, Kaiser 1996, 90).

Materia primă: bazalt de culoare neagră.

Sceptrul a fost atribuit variantei cu caneluri (ibidem, 68).

15. ROSTOV (Pl. II/4)

Bibl. Govedarica, Kaiser 1996, 68-69, 88, fig. 11/2.

Descoperire izolată. Piesa se păstrează în muzeul din Rostov pe Don.

Dimensiuni: Lg. 15,5 cm; î. 4 cm.

Materie primă: gresie. Piesa este de tipul cu faţete (Govedarica, Kaiser, 1996, 68), în secţiune hexagonal-alungită. Spre deosebire de sceptrul de la Bârlăleşti, de acelaşi tip, exemplarul de la Rostov prezintă 6 faţete care nu converg spre capătul părţii anterioare, ci se termină înaintea lui. Totodată, piesa de la Rostov este mai lungă decât cea de la Bârlăleşti.

16. CHLOPKOVO (Pl. III/2)

Bibl. Govedarica, Kaiser 1996, 85, fig. 20/4.

Descoperit în necropola eneolitică de la Chlopkovo (reg. Saratov), pe cursul inferior al Volgăi.

Dimensiuni: Lg. 11,2 cm; î. 4,5 cm.

Sceptrul era depus lângă cotul stâng al defunctului. Este apropiat tipologic de sceptrul de la Văleni. Ceea ce îl deosebeşte de acesta din urmă este prezenţa unei nervuri transversale în relief ce uneşte banda în formă de "U" la capătul părţii anterioare. Conform desenului, piesa de la Chlopkovo prezintă o spărtură similară cu cea de pe sceptrul de la Văleni şi exact în acelaşi loc.

17. ŠLJACHOVSKIJ II (Pl. III/1)

Bibl. Govedarica, Kaiser 1996, 85, fig. 13/4.

Descoperit într-un mormânt dintr-o necropolă situată în regiunea Volgăi Inferioare.

Dimensiuni: Lg. 16,4 cm; î. 6 cm.

Sceptrul s-a găsit în zona genunchiului stâng al unui schelet de adult, probabil de bărbat. Inventarul mor-

mântului era completat de artefacte din silex. Piesa este apropiată tipologic de sceptrul de la Ordžonikidze. Ambele sceptre au secţiunea rectangulară şi, spre deosebire de toate celelalte exemplare schematice de acest tip, prezintă câte două şi, respectiv trei benzi înguste în relief ce subliniază conturul pieselor. Proeminenţa de prindere este aproximativ cilindrică în ambele cazuri, ceea ce reprezintă o altă particularitate a lor.

18. DŽANGR

Bibl. Safronov 1989, 195-196, 200, fig. 52/20; Govedarica, Kaiser 1996, 70-71, 89.

Sceptrul a fost descoperit într-un mormânt plan (M3/t. 1) săpat într-o colină şi suprapus de mantaua tumulară a unei înmormântări eneolitice mai târzii (săpături V.A. Safronov, N.A. Nikolaeva - 1985). Localitatea în care s-a făcut descoperirea se află în nordul Kalmykiei, la 60 km vest de delta Volgăi şi la 300 km de Archara. Mormântul cu sceptru, în care s-a găsit un schelet chircit pe spate, mai conţinea şi un mare număr de obiecte din silex (lame, mai ales) (Safronov 1989, 196, fig. 52/19,22) care au fost comparate cu artefactele similare descoperite în complexele Novo-Danilovka, în necropola de la Chvalynsk, în mormintele de la Suvorovo şi Casimcea (ibidem, 195; Govedarica, Kaiser 1996, 77).

După desenul publicat (Safronov 1989, fig. 52/20, fără scară), se pare că piesa este de dimensiuni mai mari decât cele ale sceptrului de la Archara.

Este de tipul cu ornament în relief. Modul de dispunere a ornamentului este identic cu cel de pe exemplarele de la Chlopkovo şi Kujbyšev.

19. JASENOVAJA POLJANA

Bibl. Govedarica, Kaiser 1996, 68, 90.

Provine dintr-o aşezare situată în zona caucaziană (reg. Krasnodar).

Piesa este în stare fragmentară.

Sceptrul a fost atribuit de B. Govedarica şi E. Kaiser (1996, 68) variantei canelate din tipologia lor.

20. MAJKOP

Bibl. Govedarica, Kaiser 1996, 90.

Descoperire izolată, ce provine dintr-o localitate aflată în apropierea aşezării de la Jasenovaja Poljana.

Nu există date despre caracteristicile tipologice şi dimensiunile piesei.

III. Discuţii

III.1. Aria de răspândire. Aria de răspândire a sceptrelor schematice a fost analizată de cele mai multe ori în legătură cu cea a sceptrelor zoomorfe, atrăgându-se atenţia asupra faptului că: 1. între cele două arealuri nu există decât o suprapunere parţială (Dodd-Opriţescu, Mitrea 1983, 89); 2. se pot distinge două zone, de est şi de vest, în care sunt semnalate ambele categorii de sceptre, în interiorul cărora au fost semnalate concentraţii şi diferenţe regionale (Dergacev, Sorokin 1986, 58-59; Telegin 1987, 37-44; Govedarica, Kaiser 1996, 74-75); 3. zona din nordul Mării Negre, ce corespunde ariei de manifestare a fenomenului Srednij Stog, este lipsită de descoperiri de sceptre de tip schematic şi realist, ceea ce i-a făcut pe unii cercetători (Dodd-Opriţescu, Mitrea 1983, 89; Dergacev, Sorokin 1986, 59-60) să pună sub semnul îndoielii ipoteza originii nord-pontice (Srednij Stog) a acestor obiecte.

Pentru sceptrele schematice arealul estic cuprinde regiunea Don - Volga şi nordul Caucazului, iar cel vestic, zona dintre Carpaţii Orientali şi Bugul Meridional (Pl. IV). În est, cele mai multe piese au apărut în complexele funerare ale culturii Chvalynsk şi orizontului Berežnovka - Archara, iar în arealul vestic, exclusiv în aşezări Cucuteni - Tripolie.

Recent s-au analizat amănunţit descoperirile din cele două areale de răspândire a sceptrelor schematice în funcţie de mai multe elemente (contextul descoperirii şi cel general cultural, raportul numeric) (Govedarica, Kaiser 1996, 75). La concluziile ce au rezultat din această analiză mai adăugăm următoarele observaţii: 1. piesa de la Ruginoasa vine să confirme faptul că interfluviul Siret - Prut cunoaşte cea mai mare densitate de sceptre schematice din întregul areal de răspândire a lor; 2. în arealul estic se pot distinge trei zone de concentrare a sceptrelor, şi anume: cursul mijlociu şi inferior al Volgăi, cursul inferior al Donului, zona Caucazului; 3. o cartare pe tipuri a sceptrelor schematice (Pl. V) arată că nu există în această privinţă deosebiri între cele două zone, deoarece atât în arealul vestic, cât şi în cel estic sunt prezente toate tipurile cunoscute. Diferenţe apar însă la nivelul variantelor/subvariantelor, unele din ele (de exemplu, *I.2.a., I.2.c., III.2.* - v. mai jos tipologia noastră) fiind documentate deocamdată doar în arealul estic, altele *(I.1., I.3., III.1.)* exclusiv în cel vestic.

III.2. Tipologie. Primele încercări de clasificare tipologică a sceptrelor schematice, pe baza pieselor cunoscute în anii '70, i le datorăm lui M. Brudiu (Brudiu 1975, 174; Brudiu, Coman 1979, 103). Cea mai nouă tipologie a acestui tip de sceptre, dar şi cea mai completă a fost realizată de B. Govedarica şi E. Kaiser. Aceştia, după sublinierea caracteristicilor comune tuturor sceptrelor de tip abstract, disting, pe baza ornamentului, patru variante (Govedarica, Kaiser 1996, 68-71). În varianta A (sceptre neornamentate) sunt incluse piesele de la Danilovka şi Chvalynsk. Variantei B (sceptre canelate) îi aparţin 5 exemplare (Berezovskaja GES, Jasenovaja Poljana, Konstantinovka, Verchnie Žory şi Obârşeni), piesa cea mai reprezentativă fiind considerată cea de la Obârşeni. Varianta D (sceptre cu ornament în relief), cea mai numeroasă, cuprinde 9 descoperiri. În cadrul acestei variante sunt surprinse unele particularităţi ale modului de prezentare a ornamentului, fără ca acest lucru să constituie un temei pentru o eventuală subîmpărţire tipologică. Deşi sunt incluse în variante, sceptrelor de la Danilovka şi Berezovskaja GES li se subliniază, separat, "anomaliile" observate faţă de tipul general, comun (ibidem, 81). Totodată, prin interpretarea sceptrelor schematice ca "simboluri masculine" s-a întrevăzut posibilitatea unei ordonări cronologice a celor patru variante pornind de la tipologie, în sensul că, prin secţiunea lor ovală exemplarele canelate şi cele neornamentate ar trebui să fie cele mai vechi, în timp ce sceptrele cu ornament în relief sunt prin configuraţia ornamentului şi secţiunea rectangulară cele mai îndepărtate de ideea originală (ibidem, 78). În această succesiune, deopotrivă tipologică şi cronologică, varianta faţetată ocupă o poziţie intermediară (ibidem).

Încercarea de tipologie a sceptrelor simbolice pe care o propunem aici se bazează pe aceleaşi elemente folosite în demersurile similare şi de alţi autori, adică pe tipul de ornament şi secţiunea pieselor. Pentru o împărţire în variante şi subvariante s-a luat în considerare şi modul de prezentare şi dispunere a ornamentului. Totodată, pentru o mai bună surprindere a eventualelor elemente specifice fiecărui tip/variantă, caracteristicile fiecărei piese au fost trecute într-un tabel combinatoriu (v. tabelul I). Subliniem că în general, ordonarea noastră tipologică nu trebuie privită şi ca o ordonare cronologică .

Deoarece nu am dispus de suficiente date, piesele de la Jasenovaja Poljana şi Majkop nu au putut fi încadrate tipologic. Restul de 18 sceptre schematice (simbolice) se clasifică în următoarele tipuri şi variante (v. şi tabelul I):

Tipul I = Sceptre cu ornament în relief şi secţiune rectangulară.

Variante: *I.1.*- cu nervură în formă de "U", fără bandă transversală în relief.

I.2. - cu nervură (-I) în formă de "U" şi cu bandă transversală în relief. Cuprinde trei subvariante: *I.2.a.* - nervura transversală între laturile nervurii în "U". În cazul celor trei sceptre incluse aici (Džangr, Chlopkovo şi Kujbyšev) se observă coincidenţa în cele mai multe dintre elemente, diferind doar dimensiunile. La acest parametru se constată o apropiere între piesele de la Chlopkovo şi Văleni cărora le sunt caracteristice şi ştirbituri la capătul părţii anterioare. Piesele de la Džangr şi Kujbyšev sunt de dimensiuni mai mari. Având în vedere localizarea geografică a sceptrelor de la Džangr, Chlopkovo şi Kujbyšev nu se exclude ca bazinul Volgăi să fie tocmai zona de origine a acestei subvariante. *I.2.b.* - nervură transversală completă. Din cele trei piese ce aparţin acestei subvariante, două (Mogoşeşti şi Obârşeni) au fost descoperite în aşezări cucuteniene situate la vest de Prut. *I.2.c.* - două-trei nervuri în formă de "U" ce subliniază conturul pieselor şi nervură transversală completă. Aşa cum s-a subliniat mai sus, sceptrele de la Ordžonikidze şi Šljachovskij mai au ca element comun, specific numai lor, forma cilindrică a proeminenţei de prindere. Subvarianta este deocamdată atestată doar în arealul estic de răspândire a sceptrelor schematice.

I.3. - cu nervura închisă spre proeminenţa de prindere. Alveolarea dintre laturile benzii în relief de pe sceptrul de la Ruginoasa poate fi interpretată ca un tip de ornament derivat din cel specific variantelor cu caneluri, probabil printr-un fenomen de "contaminare" sau grefare originală pe o formă a tipului I. În felul acesta, ornamentul piesei de la Ruginoasa este unul de sinteză între cel specific tipului I (relieful) şi acela caracteristic variantelor cu caneluri. Prin caracteristicile sale iniţiale, piesa era probabil foarte apropiată de imaginea a ceea ce unii cercetători au numit "toporaş simbolic", fapt care a contribuit ulterior la transformarea ei tocmai într-un obiect utilizat pentru tăiat.

Constatări privind sceptrele de tipul I:

- sunt cele mai numeroase;
- majoritatea pieselor (6) provin din arealul estic unde au fost găsite cu deosebire în morminte;
- în zona vestică, o piesă a fost descoperită în aceeaşi locuinţă cu un exemplar de tipul III (Obârşeni);
- piesa cu ornamentul cel mai simplu a apărut în arealul vestic (Văleni);

- varianta *I.2.* (cu nervură în formă de "U" şi bandă transversală în relief) este cel mai bine reprezentată în zona răsăriteană, de unde provin şi cele mai simple piese de acest tip;

- cu o excepţie, fiecărui areal îi corespund variante/subvariante specifice, clar delimitate geografic deocamdată;

- după raportul Lg/î., sceptrele aparţin în principal la două grupe de mărimi: prima, ce include piesele de la Chlopkovo, Obârşeni şi Văleni, are lungimea cuprinsă între 11,2 şi 12,7 cm, iar înălţimea între 3,3 şi 4,5 cm, în timp ce la a doua grupă, căreia îi aparţin, cu excepţia piesei de la Ordžonikidze, toate celelalte sceptre, lungimea variază între 15,5 şi 17,5 cm, iar înălţimea între 5,2 şi 6,7 cm. Exemplarul de la Ordžonikidze deşi se află în afara limitelor grupei a doua este mai apropiat, ca dimensiuni, de aceasta din urmă decât de grupa sceptrelor de dimensiuni mici;

- după lăţime, piesele se grupează compact în interiorul a două segmente: 1,95- 2,40 cm (majoritatea) şi 2,90- 3,20 cm;

- greutatea a fost probabil standardizată, folosindu-se două etaloane: primul, în jurul a 172-173 g, celălalt, aproximativ dublu, de 330- 365 g;

- la patru piese s-au observat diferenţe între avers şi revers;

- proeminenţa de prindere este tronconică (cu excepţia sceptrelor incluse în variantele I.2.c. şi I.3.);

- cu excepţia sceptrului de la Ruginoasa, toate celelalte exemplare sunt întregi (în unele cazuri sparte).

Tipul II = Tipul intermediar între tipul I şi tipul III (varianta cu caneluri).

Variante: II.1. - cu secţiune rectangulară şi ornament cu caneluri. Sceptrul de la Verchnie Žory a fost considerat, pe baza datării aşezării în care a fost găsit, drept cel mai vechi sceptru abstract şi totodată unul din tipurile primare (Govedarica, Kaiser 1996, 76, 78).

II.2. - faţetată (Govedarica - Kaiser). În tipologia Govedarica - Kaiser, varianta a fost considerată una intermediară între cea canelată şi cea cu ornament în relief (ibidem, 78).

Constatări privind sceptrele de tipul II:

- din cele patru piese, trei provin din aşezări, una fiind o descoperire izolată;

- raportul Lg./î. (reconstituit în unele cazuri) se înscrie aproximativ în limitele celor două ordine de mărimi sesizate la tipul I, dar cu o uşoară tendinţă din partea pieselor de la Rostov şi Verchnie Žory de a ieşi din limitele lor. Sceptrul de la Rostov este mai apropiat ca dimensiuni de grupa superioară de mărimi, iar cel de la Verchnie Žory de cea inferioară.

- la lăţime, ca şi la tipul I, se observă două segmente principale de mărimi: 2,30-2,50 cm şi 3,50 cm;

- piesa de la Rostov are proeminenţa de prindere de formă conică, specifică tipului III;

- din cele patru exemplare, trei sunt fragmentare.

Tipul III = Tipul ovoidal.

Variante: III.1. - cu caneluri.

III.2. - neornamentată.

Constatări privind sceptrele de tipul III:

- piesele sunt de dimensiuni mici, aparţinând primei grupe de mărimi;

- proeminenţa de prindere este conică (ascuţită).

Tipuri aparte. Aici au fost incluse piesele de la Danilovka şi Berezovskaja GES care, pe bună dreptate, au fost considerate ca prezentând anomalii faţă de tipul general al sceptrelor de tip schematic (Govedarica, Kaiser 1996, 68, 71). Pentru sceptrul de la Berezovskaja GES aceste anomalii se pot explica prin faptul că piesa a fost probabil spartă şi apoi remodelată sumar (Danilenko, Šmaglij 1972, nota 21).

Trăsături aparte ale sceptrelor "speciale":

- faţă de toate celelalte exemplare ale căror dimensiuni se cunosc, piesa de Berezovskaja GES este cea mai mică, iar cea de la Danilovka, cea mai mare;

- proeminenţa de prindere este în ambele cazuri situată aproximativ la mijlocul piesei, în timp ce la celelalte exemplare, raportul de mărime între partea anterioară şi cea posterioară este 4 : 1 sau 3 : 1 (cf. Govedarica, Kaiser 1996, 68);

- aşa cum s-a observat (ibidem, 71), la ambele piese baza nu este dreaptă, ca la sceptrele obişnuite.

Din punct de vedere tipologic, pentru categoria sceptrelor schematice se pot distinge cel puţin două piese - prototip, Verchnie Žory şi Rostov, ce aparţin tipului II. Aceste sceptre, alături de exemplarul de la Chvalynsk au fost considerate de B. Govedarica şi E. Kaiser (1996, 78) ca forme de bază *(Grundformen).* Este dificil însă a stabili în amănunt succesiunea genetico - tipologică pentru întreaga categorie sau pentru fiecare areal de răspândire. Pentru tipul I, care este cel mai bine reprezentat, se poate

închipui o evoluţie tipologică ce porneşte de la piesele cu ornamentul cel mai simplu spre cele cu ornament mai complicat, dar nu este obligatorie o succesiune liniară în acest sens. Pe ansamblu, e de presupus că a avut loc o evoluţie complexă, ce a presupus şi existenţa paralelă a unor variante, influenţe reciproce, forme de sinteză. Această evoluţie a putut fi determinată de câţiva factori printre care contactele şi influenţele culturale, caracteristicile vieţii sociale şi a domeniului religios - cultic, tradiţiile în prelucrarea pietrei.

Totuşi trebuie să remarcăm două fapte. 1. Deşi există şi excepţii, indiferent de caracteristicile tipologice, sceptrele din cele două arealuri se supun strict unui canon dimensional specific fiecăruia dintre ele. În est, din cele 8 sceptre pentru care se cunosc dimensiunile, 6 aparţin grupei superioare de mărimi sau gravitează în jurul ei, în timp ce în zona vestică din 8 sceptre, 6 se includ în grupa de dimensiuni relativ mici. Extremele - piesele de la Danilovka şi Berezovskaja GES - confirmă această regulă. 2. Spre deosebire de sceptrele zoomorfe, cele schematice sunt în mai mare măsură standardizate, şi deci mai uşor de clasificat tipologic. Devierile de la un anumit canon sunt rare în cazul sceptrelor aici în discuţie şi se datorează probabil unor intervenţii secundare (v. piesa de la Berezovskaja GES şi, pentru forma proeminenţei de prindere, pe cea de la Ruginoasa).

III.3. Problema datării şi originii. Rezolvarea complexei probleme a datării şi originii sceptrelor schematice este mult limitată de numărul încă foarte mic de descoperiri raportat la vastitatea spaţiului în care sunt semnalate. În plus, la aproximativ o treime din numărul total de piese nu se cunoaşte contextul cultural din care provin. În acest caz, apelul la tipologie (v. şi Govedarica, Kaiser 1996) şi la metoda combinatorie poate oferi date ce nu pot fi neglijate.

Cu excepţia piesei de la Văleni (=Vaja) (pentru care nu se cunoaşte contextul descoperirii), toate celelalte sceptre schematice din arealul vestic provin din aşezări Cucuteni - Tripolie, îndeosebi ale fazei Cucuteni A - Tripolie B1. Dacă se admite datarea aşezării de la Verchnie Žory la nivelul Cucuteni A_2/A_3 - Tripolie B_1 (cf. Dergacev, Sorokin 1986, 54), atunci sceptrul de acolo ar putea fi cea mai timpurie apariţie a acestei categorii de piese din zona vestică. Pe de altă parte, din punct de vedere tipologic, piesa de la Verchnie Žory a fost considerată ca o formă de bază (Govedarica, Kaiser 1996, 78).

În aşteptarea unor noi descoperiri, se poate accepta, pe baza datelor existente astăzi, că în arealul vestic sceptrele schematice nu depăşesc probabil palierul cronologic al fazei Cucuteni A. Deocamdată, nu există vreun indiciu care să justifice plasarea începutului utilizării lor încă din Cucuteni A_1. În schimb, prezenţa sceptrelor de acest tip este atestată cu deosebire în etapa Cucuteni A_3.

Mai puţin clară este poziţia cronologică exactă a sceptrelor schematice din arealul estic. Pentru necropola de la Chvalynsk se cunosc câteva date radiocarbon (calibrate şi necalibrate) (Agapov, Vasil'ev, Pestrikova 1990, 86, tab. 5), însă acestea demonstrează, aşa cum s-a observat (Govedarica, Kaiser 1996, 77 şi nota 66), că durata de existenţă a ei a fost mai mare decât au presupus autorii săpăturii. În plus, datele radiocarbon cunoscute de la Chvalynsk se află, raportat la sistemul de cronologie absolută obţinut pentru complexul Cucuteni - Tripolie pe baza acestui tip de date (pentru aceasta, v. mai nou Mantu 1996, 17 - 19), fie în afara lui, fie corespund nivelului Precucuteni III - Tripolie A de început[12]. Astfel, datarea sceptrului din necropola în discuţie rămâne o problemă deschisă. Să mai amintim că V.A. Safronov a legat cronologic sceptrul de la Chvalynsk de perioada Tripolie B_2 - B_2/C_1 (Safronov 1989, 193).

Necropola de la Chlopkovo a fost considerată contemporană cu cele mai timpurii înmormântări din regiunea Volgăi Inferioare (între care Berežnovka şi Archara) (Malov 1988, 180-181). Acestea din urmă sunt interpretate fie ca manifestări târzii ale culturii Chvalynsk, fie ca fenomene timpurii Jamnaja (cf. Manzura, Sava 1994, 157). Obiectele din silex de la Džangr şi Šljachovskij au fost comparate cu acelea de la Casimcea, Chvalynsk, Suvorovo, Novo-Danilovka (Safronov 1989, 195; Govedarica, Kaiser 1996, 77), iar pentru aşezarea de la Konstantinovka s-a propus, pe baza stratigrafiei de la Razdorskoe I, o poziţie cronologică târzie în cadrul eneoliticului de stepă, sincronă cu complexe de tip Novosvobodnaja (Kijaško 1987, 79), sau cu grupa Usatovo (Manzura 1992, 92-93). V.A. Safronov datează sceptrul de la Konstantinovka la nivelul etapei Tripolie C_1 (Safronov 1989, 193).

Succesiunea stratigrafică observată în cazul mormintelor de la Archara şi Džangr nu aduce elemente noi în problema aici în discuţie, deoarece, aşa cum s-a observat (Dodd-Opriţescu, Mitrea 1983, 89-90, nota 16), datarea mormintelor tumulare ca acela de la Archara este destul de discutabilă. La Džangr, M3/t.1 a fost suprapus de un complex funerar ce avea ca inventar un vas considerat "o

copie exactă a vasului Srednij Stog de la Chutor Popov 3/4" (Safronov 1989, 200). Din compararea celor două ansambluri funerare rezultă totuşi că, într-o relaţie de cronologie relativă, mormântul cu sceptrul de la Archara este mai nou decât cel de la Džangr.

Deşi datele sunt puţine şi uneori nesigure, se creează impresia că, spre deosebire de arealul vestic, sceptrele schematice din est au un interval de existenţă (de utilizare) mai îndelungat, lucru care a fost deja remarcat (Manzura 1992, 89)[13]. Dacă limita inferioară a acestui interval este neclară, ca *terminus ante quem* poate fi luată în calcul cultura Konstantinovka, a cărei evoluţie este considerată paralelă cu acea a grupei Usatovo (ibidem, 91-93). Sincronismul care s-a propus între orizontul mormintelor de tip Berežnovka - Archara şi Cucuteni A-B, B - Tripolie B_2, C_1 (ibidem, 91; Manzura 1993, 28-30) rămâne în opinia noastră în discuţie, începutul primului putând fi ceva mai vechi.

Originea sceptrelor de tip simbolic este de asemenea o problemă delicată. Cei mai mulţi cercetători au pus pe seama populaţiilor răsăritene, de stepă, apariţia acestei categorii de obiecte. În această privinţă, orizontul Srednij Stog - Chvalynsk a fost cel mai des invocat ca spaţiu cultural de geneză al sceptrelor schematice, ca şi a celor zoomorfe de altfel. Pe poziţii diferite s-au situat Al. Häusler, V.A. Safronov şi, mai nou, B. Govedarica şi E. Kaiser. Primul vede în sceptrele schematice copii grosiere în piatră ale pandantivelor din os descoperite la S'ezžee - care înfăţişează capete de raţă - şi prin aceasta se subliniază continuitatea de tradiţii cu populaţiile mezo- şi neolitice de vânători şi pescari din Eurasia (Häusler 1978, 108-109, nota 4). Pentru V.A. Sofronov (1989, 196-197), numărul sceptrelor din piatră din zona balcano-dunăreană şi contextul în care au fost găsite reprezintă dovezi "dacă nu ale atribuirii lor cercului Cucuteni-Gumelniţa, atunci ale provenienţei lor vestice". Cea mai nouă opinie referitoare la această problemă consideră posibile trei zone de geneză: Volga - Ural, Caucaz şi regiunea carpato - nistreană (Govedarica, Kaiser 1996, 84). Observând că toate variantele surprinse în cadrul sceptrelor abstracte apar numai în arealul vestic, cei doi cercetători germani înclină spre ideea că originea acestei categorii de obiecte trebuie căutată mai curând în această din urmă zonă decât în arealul estic (ibidem).

Pentru arealul vestic există serioase argumente care susţin că purtătorii culturii Cucuteni - Tripolie au fost creatori, producători şi "consumatori" de sceptre de tip schematic. Ei pot fi făcuţi probabil răspunzători de apariţia variantelor cu caneluri, deoarece piesele cele mai timpurii apar în arealul vestic. Există şi câteva forme de bază (Verchnie Žory şi Obârşeni). Deocamdată, zona în care sunt semnalate aceste sceptre cu caneluri este mai puţin extinsă decât cea a pieselor cu ornament în relief şi este situată spre marginile sudice ale ariei de răspândire a sceptrelor schematice.

În ceea ce priveşte originea tipului I, situaţia pare mai complicată. O serie de indicii arată tot spre zona de vest ca areal de origine şi de evoluţie (cel puţin parţială) a lui. Printre ele: prezenţa celei mai simple piese (Văleni), existenţa unei forme de bază, cea de la Verchnie Žory - care poate fi considerată ca prototip atât pentru piesa de la Văleni, cât şi pentru sceptrele cu caneluri -, o varietate tipologică relativ mare, o datare în general mai veche în comparaţie cu exemplarele din est, provenienţa locală a rocii piesei de la Ruginoasa[14]. Alte argumente par a favoriza estul: numărul mai mare de sceptre de acest tip faţă de cel din regiunea carpato-nistreană, o mai mare omogenitate tipologică, existenţa unei presupuse forme de bază (Rostov), depunerea îndeosebi în morminte[15]. Tot în acest context se poate de asemenea presupune, pe baza unor elemente (numărul de piese, prezenţa formelor simple), că varianta cu nervură în formă de "U" şi cu bandă transversală este o creaţie a zonei răsăritene. La dimensiuni se observă, la fel, predominarea ordinului de mărime superior, specific pieselor răsăritene. În cazul sceptrelor de tipul I considerăm mai verosimilă ipoteza unei zone primare de origine (arealul Cucuteni - Tripolie) şi a alteia de creaţie secundară (probabil cursul inferior al Volgăi şi nordul Caucazului). Oricum, la piesele de acest tip se remarcă o standardizare evidentă în condiţiile în care arealul lor de răspândire este întins. Această standardizare se referă la: forma generală, tipul de ornament şi modul lui de dispunere, forma proeminenţei de prindere. Este interesant de semnalat şi faptul că la acest tip s-au folosit două etaloane de greutate strict respectate şi dependente unul de celălalt.

Aşa cum s-a arătat mai sus, se pare că variantele cu caneluri nu au avut aceeaşi influenţă şi răspândire în comparaţie cu sceptrele de tipul I. Nu ar fi exclus ca acest fenomen să stea în legătură cu constatarea că toate piesele cu caneluri sau prototipurile lor au apărut numai în aşezări. Să fie vorba în acest caz de o interdicţie ritual-magică în a depune acest tip de sceptre în morminte ?

Deşi în stadiul actual al cercetării este dificil de a stabili o "patrie primitivă" a sceptrelor de tip schematic înclinăm să credem că impulsul iniţial a venit din vest, însă destul de repede arealul estic şi-a creat propriile modele (v. cazul variantelor răsăritene ale tipului I). Pentru confirmarea ipotezei apariţiei independente a acestei categorii de obiecte - ipoteză care nu trebuie totuşi exclusă - mai sunt necesare dovezi. Descoperirile din zona vestică indică perioada Cucuteni A - Tripolie B_1 - când "de la Dunăre la Volga" se observă "o intensificare extremă a legăturilor interculturale" cu diluarea graniţelor culturale şi transformări sau chiar revoluţii în mediile de civilizaţie (Leviţki, Manzura, Demčenko 1996, 79) - ca reprezentând contextul cronologic probabil al apariţiei sceptrelor schematice.

Tabloul cultural - istoric din zona de nord - vest a Mării Negre în această perioadă este foarte complex şi nu se lasă explicat prin modele simpliste, mărturie stând reconsiderarea unor fenomene culturale apreciate mai înainte ca fiind de origine exclusiv răsăriteană (de exemplu, cultura Cernavoda I, mormintele tumulare cu schelete întinse: Leviţki, Manzura, Demčenko 1996, 59 - 83). Cu toate acestea însă, prezenţa aici a unor elemente estice (ceramica de tip C), ca şi a unor complexe funerare de caracter sincretic nu este tăgăduită, chiar dacă influenţa factorului de stepă asupra transformărilor culturale din nord - estul Peninsulei Balcanice este din ce în ce mai mult pusă sub semnul îndoielii (ibidem, 93-95; Govedarica, Kaiser 1996, 83). Din rândul complexelor funerare sincretice fac parte cele trei înmormântări (plane ?) de la Fălciu (jud. Vaslui) (Popuşoi 1994)[16] şi mai vechiul publicat mormânt de la Fundeni - Lungoci (jud. Galaţi) (Dragomir 1976, 53-55, fig. 1 şi 2), a cărui încadrare cronologică şi culturală a fost recent reconsiderată (D. Leahu 1992, 115-116; Petrenko 1993, 16-17; Lichardus, Lichardus-Itten 1995, 50, 54). Deocamdată, însă este greu de acceptat o legătură între aceste morminte şi sceptrele schematice din aşezările cucuteniene, deoarece, până acum nici un astfel de sceptru nu a fost descoperit în complexele funerare ale grupei Suvorovo (sau Novo-Danilovka). Aceeaşi concluzie este probabil de susţinut şi în cazul ipotezei vehiculării lor de către elementele purtătoare ale ceramicii de tip C (v. pentru aceasta, Cucoş 1985, 75). Am făcut aceste precizări deoarece considerăm că nu poate fi respinsă posibilitatea ca tradiţii legate de unele tipuri de sceptre cu ornament în relief - referitoare la canonul dimensional sau la prezenţa benzii transversale - să fie aduse din est de elemente greu de identificat deocamdată (v. de exemplu, piesa de la Mogoşeşti).

III.4. Semnificaţie funcţională. Fără excepţie, toţi cercetătorii care au avut, mai mult sau mai puţin în vedere şi această categorie de obiecte le-au privit ca sceptre, semne de distincţie socială şi de autoritate, cu rol probabil şi în domeniul religios - cultic. Această interpretare este şi în opinia noastră cea mai apropiată de realitate[17].

În mediul Cucuteni A - Tripolie B_1 e de presupus că a existat o practică (modă ?) a utilizării sceptrelor din piatră de către unii şefi patriarhali locali, evidentă mai ales la vest de Prut. Această practică a fost probabil efemeră şi restrânsă spaţial, dar destul de viguroasă la un moment dat. În felul acesta s-ar putea explica nu numai apariţia şi confecţionarea locală a sceptrelor, dar şi concentrarea lor în anumite zone, apogeul prezenţei acestora la nivelul fazei Cucuteni A şi faptul că, deocamdată, ele nu mai sunt documentate în faza Cucuteni A-B.

Nu se exclude, de asemenea, procurarea unor piese - de tipul I - şi pe calea schimburilor (de daruri ?) între vârfurile societăţii patriarhale locale şi cele ale comunităţilor alohtone.

Având în vedere toate acestea este greu de susţinut că starea fragmentară a unor piese, urmele de utilizare secundară sau descoperirea în aceeaşi aşezare a două sceptre constituie dovezi că în zona de vest autohtonii au preluat aceste obiecte fără "valenţele lor simbolice" originale (Brudiu 1975, 177; Dergacev, Sorokin 1986, 61). Ca însemne ale puterii şi poziţiei sociale, aceste sceptre din piatră probabil însă că nu au putut înlocui piesele de metal cu aceeaşi funcţie (de exemplu, topoarele din cupru cu braţele în cruce, diademele, podoabele din aur: Dinu 1995, 63; Ursulescu 1995, 78), prin urmare ele s-au desacralizat repede, cele de tip schematic devenind uneori, remodelate sau nu, simple obiecte casnice.

Pentru zona de est, prezenţa sceptrelor simbolice reprezintă dovada unei structuri sociale şi a unui sistem de valori apropiate de cel din mediul Cucuteni - Tripolie. Numărul mare ca şi durata relativ îndelungată a prezenţei lor sunt argumente care susţin că în răsărit tradiţia (sau practica) utilizării sceptrelor schematice a fost mai viguroasă decât în vest, fenomen determinat poate şi de lipsa unor obiecte din metal cu aceeaşi funcţie.

Anexă
Analiza petrografică a rocii sceptrului eneolitic de la Ruginoasa

NICOLAE BUZGAR (Iaşi)

Roca din care este confecţionată piesa reprezintă un microdiorit porfiric cu piroxen.

Macroscopic, prezintă textură masivă şi structură porfirică. Este constituită dintr-o mezostază de culoare neagră, intens alterată, în care apar fenocristale de feldspat alb şi piroxen. Fenocristalele au dimensiuni cuprinse între 0,8 şi 3 mm, dimensiunea medie fiind de circa 2 mm. Pe suprafaţa plană obţinută prin tăiere (pentru confecţionarea unei secţiuni subţiri) se poate observa şi o granulă de granat roşu, probabil almandin, de circa 3 mm.

Microscopic, se distinge o mezostază holocristalină, intens alterată, constituită din plagioclaz, piroxen, puţin cuarţ şi minerale opace.

Plagioclazul este dezvoltat sub formă de baghete, divers orientate, frecvent uşor alterat. Se remarcă relativa uniformitate a dimensiunilor acestor baghete, de aproximativ 0, 15 x 0,05 la 0,25 x 0,1 mm.

Piroxenul apare în granule de acelaşi ordin de mărime, fiind aproape complet alterat. Cuarţul apare în cantitate mică (sub 5%), este anhedral şi ocupă interstiţiile dintre plagioclaz şi piroxen. Este foarte probabil ca cel puţin în parte să fie secundar.

Fenocristalele de plagioclaz sunt intens saussuritizate încât rareori se pot distinge macla polisintetică şi zonalitatea. O determinare la măsuţa Feodorov indică pentru plagioclazul din fenocristale un conţinut în anortit de 43%.

Fenocristalele de piroxen sunt doar parţial alterate, găsindu-se şi cristale proaspete. Piroxenul este reprezentat prin pigeonit incolor şi cu c^Hg = 42°.

Roca a fost afectată de intense fenomene de autometamorfism care au determinat saussuritizarea plagioclazului şi uralitizarea şi cloritizarea piroxenului. O dovadă a prezenţei soluţiilor postvulcanice este constituită şi de prezenţa unor filonaşe milimetrice de cuarţ, calcit, epidot.

Raportul fenocristale ÷ mezostază este de aproximativ 1 ÷ 2,2.

După structură, textură şi compoziţie mineralogică roca aparţine provinciei subvulcanice neogene din Munţii Bârgăului.

Note

1. Piesa a fost remarcată şi interpretată corect ca sceptru de Senica Ţurcanu, muzeograf la Muzeul de Istorie a Moldovei din Iaşi, care a făcut cunoscută descoperirea pentru prima dată la Sesiunea anuală a Muzeului Judeţean de Istorie Vaslui, mai 1996.
2. La Mogoşeşti, pe locul descoperirii sceptrului s-au găsit fragmente ceramice cucuteniene "dintr-o fază care n-a putut fi precizată" (Dodd-Opriţescu, Mitrea 1983, 69). Despre piesa de la "Vaja" = Văleni nu se cunoaşte decât că a fost descoperită întâmplător, în secolul trecut, în timpul unei vânători (Brudiu 1975, 173).
3. La descrierea piesei am folosit terminologia propusă de Ann Dodd-Opriţescu şi I. Mitrea (1983, nota 2). Pentru alte denumiri ale părţilor unui sceptru de tip abstract, v. Govedarica, Kaiser 1996, 66 şi fig.3.
4. Analiza petrografică a fost realizată de Nicolae Buzgar, lector la Universitatea "Al. I. Cuza" din Iaşi, catedra de mineralogie - geochimie.
5. Aspectul diferit al celor două suprafeţe (manifestat mai ales prin culoare) a fost remarcat de B. Govedarica şi E. Kaiser pentru 6 sceptre de tip schematic, fiind specific şi unor piese de aspect zoomorf (Govedarica, Kaiser 1996, 82) (v. şi tabelul I). Acest fenomen a fost explicat fie prin influenţa solului în care au zăcut piesele, fie prin anumite circumstanţe din timpul utilizării lor (ibidem). Pe această bază s-a propus pentru partea păstrată mai bine denumirea de "avers", pentru cealaltă, de "revers" (ibidem, 66).
6. V.A. Dergacev şi V.Ja. Sorokin au atras atenţia asupra faptului că unele sceptre descoperite în aşezări prezintă urme de folosire secundară (Verchnie Žory) sau sunt fragmentare/ deteriorate (Konstantinovka, Bârlăleşti, Berezovskaja GES), ceca ce i-a condus la ipoteza că aceste piese fie au fost pierdute, fie au fost aruncate intenţionat pentru că îşi pierduseră semnificaţia iniţială (Dergacev, Sorokin 1986, 61). O altă opinie au susţinut B. Govedarica şi E. Kaiser (1996, 82), care, pornind de la constatarea că mai multe sceptre de tip abstract prezintă spărturi în aceeaşi zonă (adică în regiunea

părţii posterioare), au considerat că fragmentarea pieselor este de explicat mai curând printr-o acţiune cultică decât printr-o distrugere ulterioară.

Evident că în cazul sceptrelor sparte descoperite în morminte (de exemplu, Chvalynsk, Kujbyšev) se poate închipui o deteriorare cu caracter ritual, însă în cazul pieselor fragmentare găsite în aşezări, starea lor poate fi datorată şi altor cauze, inclusiv folosirii lor secundare.

7. Este probabil că suprafaţa piesei a căpătat aspectul zgrunţuros în timpul utilizării ei secundare.

8. Terminologia folosită pentru desemnarea acestei categorii de sceptre a fost determinată de modul de interpretare a ceea ce figurează ele. În această privinţă s-au conturat în principal două opinii. Prima din ele consideră că aceste sceptre reprezintă capete de cal (sau animal, în general) stilizate (V.N. Danilenko, M. Gimbutas, N.Ja. Merpert, Al. Häusler, V.A. Dergacev, D.Ja. Telegin, J. Mallory, E. Comşa) şi prin urmare, ele au fost desemnate ca "schematice", spre a le deosebi de cele zoomorfe, "realiste". Conform celeilalte interpretări, pe care o acceptăm şi noi, nu există nici o indicaţie că sceptrele de tip schematic prezintă elemente zoomorfe (Vl. Dumitrescu, S. Gallus, T. Horváth, M. Brudiu, A. Dodd-Opriţescu, I. Mitrea, B. Govedarica, E. Kaiser). În cadrul acestui din urmă "curent" s-au cristalizat câteva direcţii de interpretare. Prima consideră aceste sceptre ca "toporaşe simbolice" sau "de ceremonie" (Vl. Dumitrescu 1934, 193-194, nota 1 de la pag. 194; idem 1954, 544; idem 1955, 928; Gallus, Horvath 1939, 65-66; Dodd-Opriţescu, Mitrea 1983, 88; Dumitrescu, Vulpe 1989, 40). B. Govedarica şi E. Kaiser presupun, cu totul original, că aceste sceptre, prin forma şi ornamentul lor, reprezintă "ein mänliches Symbol" (Govedarica, Kaiser 1996, 78), însă folosesc pentru ele denumirea de "sceptre abstracte" ("abstrakten Zepter") (ibidem, 66). M. Brudiu a preferat folosirea termenului, oarecum neutru, de sceptre de tip Văleni = "Vaja" (Brudiu 1975, 174; Brudiu, Coman 1979, 103). De altfel, varianta desemnării prin toponime este utilizată, pentru această categorie de sceptre, şi de alţi arheologi (Telegin 1987; Safronov 1989, 196; Comşa 1991, 95).

Nu se poate exclude ca sceptrele schematice să înfăţişeze, mai mult sau mai puţin abstract, diferite simboluri (toporaşe, falusuri, simboluri totemice), după cum şi sceptrele zoomorfe sunt privite în ultima vreme ca reprezentări ale unor specii de animale diferite (cal, porc, câine, hipopotam, şarpe, ş.a.: v. Govedarica, Kaiser 1996, cu bibliografia), nu doar drept capete de cal. În acest context pentru sceptrele schematice poate mai potrivită ar fi denumirea generică de "sceptre simbolice". Totuşi, pentru a nu complica o terminologie şi aşa destul de încărcată, noi vom utiliza constant pentru această categorie de sceptre termenii consacraţi în literatura de specialitate, însă în accepţia de mai sus.

9. Aşezările de la Mogoşeşti - Siret, Ruginoasa şi Fedeleşeni sunt situate la o distanţă de 15-20 km între ele, în timp ce între Bârlăleşti şi Obârşeni sunt doar 7 km (cf. Brudiu, Coman 1979, 101).

10. După decorul ceramicii descris şi ilustrat în 1975 de M. Brudiu, E. Comşa (1987, 127 şi nota 60) a presupus că sceptrele de la Obârşeni provin de fapt dintr-o locuinţă Cucuteni A_4 şi nu A_3, cum a afirmat autorul descoperirii. În ceea ce priveşte sceptrul de la Fitioneşti, B. Govedarica şi E. Kaiser (1996, 76) sunt convinşi că piesa nu poate fi de atribuit decât stratului Cucuteni A_2/A_3 din aşezare.

11. Un catalog sumar al pieselor de acest tip, ce include şi observaţii bazate pe documentaţie personală, a fost recent publicat de B. Govedarica şi E. Kaiser (1996, 85-90), astfel încât întreprinderea noastră ar părea inutilă. Totuşi am considerat necesară completarea repertoriului Dodd-Opriţescu - Mitrea pentru sceptrele schematice din dorinţa de a oferi cercetătorilor români un instrument de lucru mai accesibil. Totodată, abordarea, chiar şi succintă, a complexelor probleme pe care le ridică aceste obiecte necesita un astfel de demers.

Menţionăm că în cazul unor piese pentru care nu am dispus de documentaţia publicată în original am utilizat catalogul Govedarica-Kaiser, care s-a dovedit a fi extrem de util.

12. Datele radiocarbon obţinute pentru trei schelete (nr. 4, 26, 13) sunt următoarele: 5903±72 B.P., 5808±72 B.P., 4026±57 B.P. Datele calibrate au valorile: 6813±137, 6718±136, 5897±93. O dată (4135±193 b.c.) provine de la un schelet nenumerotat. Trei date necalibrate au fost obţinute pe mostre din scoică provenite de la mărgele, însă ele au fost considerate controversate (Agapov, Vasil'ev, Pestrikova 1990, 86, tab. 5 şi nota 10).

13. Această impresie este fără îndoială augmentată şi de tendinţa mai nouă a unor arheologi de a coborî datarea unor complexe culturale răsăritene în comparaţie cu cronologia Cucuteni - Tripolie.

14. Tot în acest context, aşezarea de la Obârşeni în care s-au găsit două sceptre schematice ar putea fi interpretată, cu rezerva determinată printre altele de lipsa examenului microscopic al pieselor respective, şi ca un centru de confecţionare a unor asemenea obiecte.

15. Piesele descoperite în mormintele din regiunea estică au fost interpretate ca o dovadă a depunerii lor intenţionate în calitate de sceptre, adică păstrându-şi funcţia simbolică pe care o avuseseră în timpul vieţii celor înmormântaţi acolo (Dergacev, Sorokin 1986, 61). Această constatare a folosit ca argu-

ment pentru susţinerea ideii că de apariţia sceptrelor schematice sunt răspunzători purtătorii culturii Chvalynsk din bazinul fluviului Volga (ibidem).

16. Mica necropolă plană de la Fălciu, deşi descoperită întâmplător şi distrusă în cea mai mare parte, oferă prin componentele de ritual surprinse şi prin inventarul recuperat (mai ales obiectele de silex: Popuşoi 1994, fig.2/3=4/4; 2/11=4/3; 2/1=4/2; 2/4-7, 9, 10) suficiente elemente de apropiere cu complexele funerare ale eneoliticului de stepă (grupa Suvorovo, complexele de tip Novo-Danilovka, grupa stepică sub-caucaziană). Paralele sunt de semnalat şi cu înmormântările plane de tip Decea Mureşului - Csongrád din Transilvania şi Ungaria de Est. Obiectele din cupru (un topor cu ceafă cilindrică înaltă, mărgele tubulare cu incizii oblice: ibidem, fig.2/2=4/5a-b; 3/9=4/2) sunt probabil produse ale centrului metalurgic carpato-balcanic. De altfel, deseori s-a observat în literatura de specialitate legată de acest tip de morminte, caracterul compozit al lor ce îmbină elementele de certă tradiţie stepică (reflectate mai ales în ritualul funerar, în prezenţa mărgelelor de sidef şi în industria silexului), cu cele de origine carpato-balcanică sau caucaziană (ceramică, obiecte din cupru sau aur, artefacte din piatră), efect al contactelor şi influenţelor reciproce (Roman 1974, 65; idem 1981, 24; Dodd-Opriţescu, Mitrea 1978, 92; Nečitajlo 1991, 62; Telegin 1991, 61; Petrenko 1993, 17; Haheu, Kurciatov 1993, 105). Fenomenul s-a datorat mobilităţii comunităţilor răsăritene de tip Novo-Danilovka - Suvorovo. S-a presupus că populaţia Novo-Danilovka, specializată în prelucrarea silexului din regiunea Donului, obţinea, îndeosebi din zona balcanică, în schimbul "mărfii" litice obiecte din metal, prezente în mare număr în înmormântările ce-i sunt atribuite (Telegin 1985, 318-319; idem 1991, 61). De cele mai multe ori, însă, grupurile estice se stabileau în regiunile spre care, din diferite motive, se deplasaseră, influenţând sau suferind influenţe din partea mediului local, aşa cum demonstrează de exemplu complexele de tip Decea Mureşului - Csongrád.

Fenomenul invers, de deplasare a unor indivizi din zona carpatică spre est, cu scopul de a schimba obiecte de cupru, a fost recent afirmat (Tsvek 1996a, 95; idem 1996b, 125) pe baza inventarului ceramic dintr-un mormânt tumular eneolitic descoperit la Orlik (reg. Poltava) (M1/t.2: Lugova, Rassamakin 1985, fig. 2/a,b; 3), considerat a avea analogii în olăria Tiszapolgar (Tsvek) sau Lengyel (Lugova - Rassamakin).

Cronologic, descoperirile de la Fălciu se află la un nivel post - Mariupol, sincron cu Cucuteni A_3, A_4 - Tripolie B_1 - Gumelniţa A_2, B_1 - Tiszapolgar final - Bodrogkeresztur de început - Cernavoda I incipient. Mai spre est, acest orizont este ceva mai vechi sau contemporan cu începutul aşezării de la Michajlovka (Manzura 1992, 90). Cercetări mai noi indică legături ale grupei Novo-Danilovka cu eneoliticul din Kuban şi Kaucaz la un nivel pre - Majkop (Nečitajlo 1991, 61; Movša 1991, 57-59; idem 1994, 46).

17. Standardizarea la nivelul dimensiunilor şi mai ales al greutăţii nu ar exclude posibilitatea utilizării acestor piese şi ca mijloace de schimb. Deocamdată, însă, această ipoteză trebuie privită cu rezerve deoarece argumentele existente nu o susţin în mod decisiv.

BIBLIOGRAFIE

Agapov, Vasil'ev, Pestrikova 1990 = S.A. Agapov, I.B. Vasil'ev, V.I. Pestrikova, *Chvalynskij eneolitičeskij mogil'nik,* Saratov, 1990.

Brudiu 1975 = M. Brudiu, *Despre două sceptre de piatră descoperite în sud-estul Moldovei,* SCIVA, 26, 2, 1975, p. 169 - 179.

Brudiu, Coman 1979 = M. Brudiu, Gh. Coman, *Un nou sceptru de piatră descoperit în sud-estul Moldovei,* SCIVA, 30, 1, 1979, p. 101 - 103.

Comşa 1987 = E.Comşa, *Neoliticul pe teritoriul României. Consideraţii,* Bucureşti, 1987.

Comşa 1991 = E.Comşa, *Korennye obščnosti severopontijskich stepej na Vostoke i Juge Rumynii,* DOZSSP, 1991, p. 94 - 95.

Cucoş, 1985 = Şt. Cucoş, *Ceramica de tip "C" din aria culturii Cucuteni,* MemAntiq IX-XI (1977 - 1979), 1985, p. 63-92.

Danilenko, Šmaglij 1972 = V.N. Danilenko, N.M. Šmaglij, *Pro odin povorotnij moment v istoriï eneolitičnogo naselennja Pivdennoï Evropi,* Archeologija - Kiev, 6, 1972, p.3 -20.

Dergacev, Sorokin 1986 = V.A. Dergacev, V.Ja. Sorokin, *O zoomorphnom skipetre iz Moldavii i proniknovenii stepnych eneolitičeskich plemen v Karpato - Dunajskie zemli,* Izvestija AN MSSR, 1, 1986, p. 54-65.

Dinu 1995 = M. Dinu, *Sur le debut de l'agriculture et du système patriarcal dans le centre et le sud-est de l'Europe,* SAA, II, 1995, p. 59 - 74.

Dodd-Oprițescu 1978 = A. Dodd-Oprițescu, *Les éléments steppiques dans l'énéolithique de Transylvanie,* Dacia, N.S., XXII, 1978, p. 87 - 97.

Dodd-Oprițescu, Mitrea 1983 = A. Dodd-Oprițescu, I. Mitrea, *Sceptrul de piatră de la Mogoșești - Siret, județul Iași. Problema originii și datării,* Carpica, XV, 1983, p. 69-95.

Dragomir 1976 = I.T. Dragomir, *Două morminte ocromane din regiunea de sud a Moldovei,* MuzNat, III, 1976, p. 53-60.

Dumitrescu, H. 1933 = Hortensia Dumitrescu, *La station préhistorique de Ruginoasa,* Dacia, III-IV (1927-1932), 1933, p. 56-87.

Dumitrescu, Vl. 1934 = Vladimir Dumitrescu, *Les figurines en pierre trouvées à Sălcuța et à Fedeleșeni (Roumanie) et le commerce entre l'Egypte et le Bas-Danube pendant la période énéolithique,* Istros - București, I, 1934, fasc. II, p. 187-200.

Dumitrescu, Vl. 1954 = În Vladimir Dumitrescu și colab., *Hăbășești. Monografie arheologică,* București ,1954.

Dumitrescu, Vl. 1955 = Vladimir Dumitrescu, *Câteva precizări cu privire la sceptrele în formă de capete de cal din R.P.R. și din U.R.S.S.,* SCIV, 6, 3-4, 1955, p. 925-936.

Dumitrescu, Vulpe 1989 = Vl. Dumitrescu, Al. Vulpe, *Dacia înainte de Dromihete,* București, 1989.

Gallus, Horvath 1939 = S. Gallus, T. Horvath, *Un peuple cavalier préscythique en Hongrie,* DissPann, Seria II, 9, 1939.

Govedarica, Kaiser 1996 = B. Govedarica, E. Kaiser, *Die äneolithischen abstrakten und zoomorphen Steinzepter Südost- und Osteuropas,* EurAnt, 2, 1996, p. 59-103.

Haheu, Kurciatov 1993 = V. Haheu, S. Kurciatov, *Cimitirul plan eneolitic de lângă satul Giurgiulești (Considerente preliminare),* Revista Arheologică, Chișinău, 1993, p. 101-114.

Harțuche, Bobi 1980 = N. Harțuche, V. Bobi, *Un nou sceptru de piatră zoomorf descoperit în România,* Istros - Brăila, 1, 1980, p. 111-126.

Häusler 1978 = Al. Häusler, Zum Problem des Vordringens früher Steppen-elemente im Neolithikum Mittel- und Südosteuropas, Thracia Praehistorica. Supplementum Pulpudeva, Sofia, 3, 1978, p. 98-118.

Jarovoj 1985 = E.V. Jarovoj, *Drevnejšie skotovodčeskie plemena Jugo - Zapada SSSR,* Kišinev, 1985.

Kijaško 1987 = V.Ja. Kijaško, *Mnogoslojnoe poselenie Razdorskoe I na Nižnem Donu,* KSIA AN SSSR, fasc. 192, 1987, p. 73-80.

Leahu, D. 1992 = Doina Leahu, *Considerații asupra unor podoabe antice de aur de la Lungoci, Balaci și Moigrad,* CercArh, 9, 1992, p. 114-117.

Levițki, Manzura, Demčenko 1996 = O. Levițki, I. Manzura, T. Demčenko, *Necropola tumulară de la Sărăteni,* București 1996.

Lichardus, Lichardus-Itten 1995 = J. Lichardus, M. Lichardus-Itten, *Nord-pontische Beziehungen während der frühen Vorgeschichte Bulgariens,* Thracia, 11, 1995, p. 31-62.

Lugova, Rassamakin 1985 = L. M. Lugova, Ju. Ja. Rassamakin, *Eneolitične pochovannja v kurgani poblizu s. Orlik Poltavs'koï oblasti,* Archeologija - Kiev, 49, 1985, p. 53-57.

Malov 1988 = N.M. Malov, *Raboty Saratovskogo universiteta,* AO (1986), 1988, p. 179-182.

Mantu 1996 = Cornelia-Magda Mantu, *Metode de cercetare și tehnici de datare pentru determinarea cronologiei culturii Cucuteni,* rezumatul tezei de doctorat, Iași, 1996.

Manzura 1992 = I.V. Manzura, *Stepnye vostočno-evropejskie obščnosti eneolite - rannej bronzy v chronologičeskoj sisteme Balkano - Dunajskich kul'tur,* MIAEM, 1992, p. 87-101.

Manzura 1993 = I.V. Manzura, *The east - west interaction in the mirror of the Eneolithic and Early Bronze cultures in the Northwest Pontic,* Revista Arheologică, 1, 1993, Chișinău, p. 23-41.

Manzura, Sava 1994 = I.V. Manzura, E. Sava, *Interacțiuni "est -vest" reflectate în culturile eneolitice și ale epocii bronzului din zona de nord - vest a Mării Negre (schiță cultural - istorică),* MemAntiq, XIX, 1994, p. 143-192.

Monah, Cucoș 1985 = D. Monah, St. Cucoș, *Așezările culturii Cucuteni din România,* Iași, 1985.

Movša 1991 = T.G. Movša, *Problema vzaimoproniknovenii stepnych i drevnezemledel'českich kul'tur v epochu eneolita i rannebronzovogo veka,* DOZSSP, 1991, p. 56-58.

Movša 1994 = T.G. Movša, *Tripol'e - Kukuten' v kontekste vostočnogo i sredne- evropejskogo eneolite - rannej bronzy (kontakty i svjazy),* în: *Drevnejšie obščnosti zemledel'cev i skotovodov Severnogo Pričernomor'ja,* Tiraspol 1994, p. 45-47.

Nečitajlo 1991 = A.L. Nečitajlo, *Azovo - Pričernomorskii stepnoj krug eneolitičeskich kul'tur,* DOZSSP, 1991, p. 61-63.

Petrenko 1993 = V.G. Petrenko, *Otnositel'no mesta v stepnom eneolite rjada pamjatnikov Dnestrovsko - Dunajskogo regiona,* în: Drevnee Pričernomor'e. Kratkie soobščenja Odesskogo Archeologičeskogo Obščestva, Odessa, 1993, p. 16-19.

Popuşoi 1994 = E. Popuşoi, *Mormintele cu ocru de la Fălciu, județul Vaslui,* ActaMM, IX-XI (1987 - 1989), 1994, p. 15-26.

Roman 1974 = P. Roman, *Modificări structurale ale culturilor eneoliticului final din regiunea carpato - danubiană,* Banatica, 2, 1974, p. 57-77.

Roman 1981 = P. Roman, *Forme de manifestare culturală din eneoliticul târziu şi perioada de tranziție spre epoca bronzului,* SCIVA, 32, 1, 1981, p. 21-42.

Safronov 1989 = V.A. Safronov, *Indoevropejskie prarodiny,* Gor'kij, 1989.

Telegin 1985 = D.Ja. Telegin, *Srednestogovskaja kul'tura i pamjatniki Novodanilovskogo tipa v Podneprov'e i stepnom Levoberež'e Ukrainy,* Archeologija Ukrainskoj SSR, 1, 1985, p. 305-320.

Telegin 1987 = D.Ja. Telegin, *Über kulturelle Kontakte zwischen der neo - äneolithischen Bevölkerung des nordpontischen Gebietes und der Balkan-Donauregion,* Symposium Donji Milanovac (1985), 1987, p. 37-44.

Telegin 1991 = D.Ja. Telegin, *Ešče raz o vydelenii pamjatnikov Novodanilovskogo tipa epochi medi,* DOZSSP, 1991, p. 60-61.

Tsvek 1996 a = E. Tsvek, *Structure of the Eastern Tripolye culture,* în: *Cucuteni aujourd'hui,* Piatra Neamț, 1996, p. 89-113.

Tsvek 1996 b = E.Tsvek, *Contacts between the eneolithic tribes of Europe and the Eastern Tripolian population,* în *Cucuteni aujourd'hui,* Piatra Neamț, 1996, p. 121-130.

Ursulescu 1995 = N. Ursulescu, *Prémisses du phénomène de l'urbanisation dans l'histoire ancienne de la Roumanie,* SAA, II, 1995, p. 75-86.

UN NOUVEAU SCEPTRE ÉNÉOLITHIQUE DÉCOUVERT DANS LA MOLDAVIE

Résumé

Les auteurs publient un nouvel exemplaire de sceptre de pierre découvert fortuitement à Ruginoasa (dép. d'Iaşi) mais qu'on peut provenir de station de la culture Cucuteni, phase A3, de Ruginoasa - "Colina lui Drăghici". Dans la même microzone antérieurement ont été encore découverts deux sceptres (à Fedeleşeni et à Mogoşeşti). La pièce de Ruginoasa, en microdiorite porphyrique de provenance locale, est de type schématique mais avec quelques traites caractéristiques. A en juger par l'état fragmentaire actuel il semble que le sceptre a été transformer ultérieurement pour servir comme outil (?).

Ensuite, les auteurs complètent le catalogue des sceptres de type schématiques redigé par A. Dodd-Oprițescu et I. Mitrea en 1983 avec les nouvelles pièces (Chvalynsk, Verchnie Žory, Danilovka, Konstantinovka, Rostov, Chlopkovo, Šljachovskij, Džangr, Jasenovaja Poljana et Majkop).

Dans une dérniere partie, les auteurs traitent brièvement quelques problèmes concernant l'ensemble des sceptres schématiques, parmi lesquels: leur répartition géographique, la typologie, la problème de datation et d'origine et le sens fonctionnel.

En ce qui concerne l'aire de diffusion on fait l'observation que c'est l'interfleuve Siret-Prut qui est la zone avec la plus grande densité de découverts.

Se fondant sur l'ornement et sur la section des pièces on y essayer une nouvelles classification des sceptres schématiques. Ainsi, les auteurs distinguent trois types principales, chacun avec multiples variantes mais en ce qui concerne les sceptres de Danilovka et Berezovskaja GES on souligne leur traites differentes.

Quant à la datation des sceptres schématiques dans l'aire ouest, il semble qu'ils ne dépasse la phase Cucuteni A - Tripolie B_1. Plus incerte c'est la position chronologique exacte des sceptres de l'est, mais c'est probable qu'ici ils ont un intervalle d'existence plus longue. Comme *terminus ante quem* est proposée la culture Konstantinovka, qui a une evolution parallèle avec celle du groupe Ousatovo.

En ce qui concerne l'origine de ces pièces, une série d'élémentes soutiennent sa positon dans l'aire ouest. Pour

les sceptres avec l'ornement en relief on propose l'ipothèse d'existence d'une zone d'origine primaire (située dans l'aire Cucuteni - Tripolie) et d'une autre d'origine sécundaire (le cours inferieur de Volga et Caucase du nord).

Les auteurs ne sont pas d'accord avec le point de vue qui pense que l'usage des sceptres de pierre schématiques découverts dans les établissements cucuténiens ont été adopté par la population énéolithique locale sans leur valeur symbolique.

EXPLICATION DES PLANCHES

Pl. I. - Sceptres de type schématiques. 1. Ruginoasa; 2. Verchnie Žory (Jora de Sus) (2: après Dergacev, Sorokin 1986).

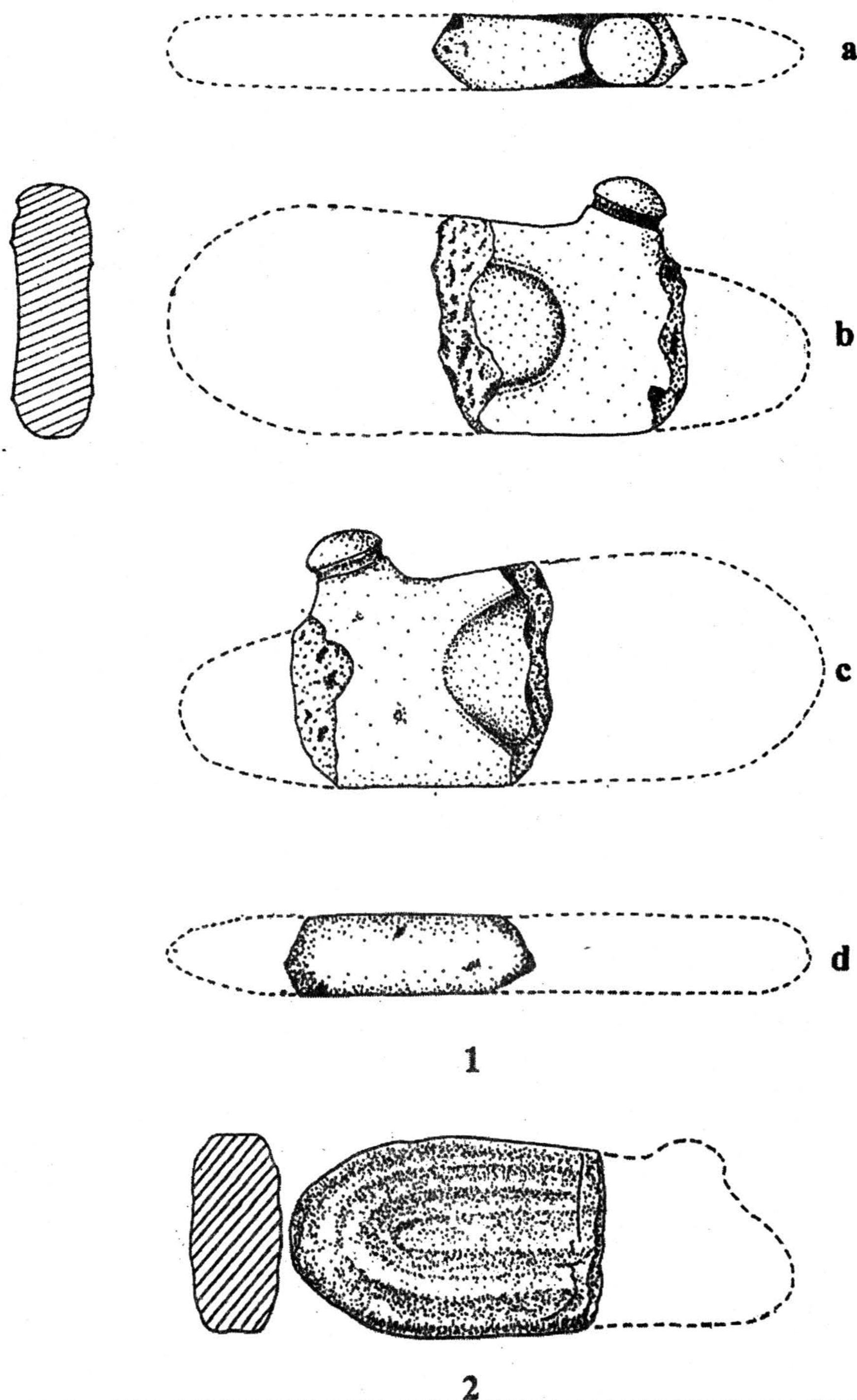
Pl. II. - Sceptres de type schématiques. 1-2. Le squelette 108 et le sceptre dans la nécropole de Chvalynsk; 3. Danilovka; 4. Rostov (1-2: après Agapov, Vasil'ev, Pestrikova 1990; 3: après Dergacev, Sorokin 1986; 4: après Govedarica, Kaiser 1996).

Pl. III. - Sceptres de type schématiques. 1. Šljachovskij II; 2. Chlopkovo; 3. Konstantinovka (1-3: après Govedarica, Kaiser 1996).

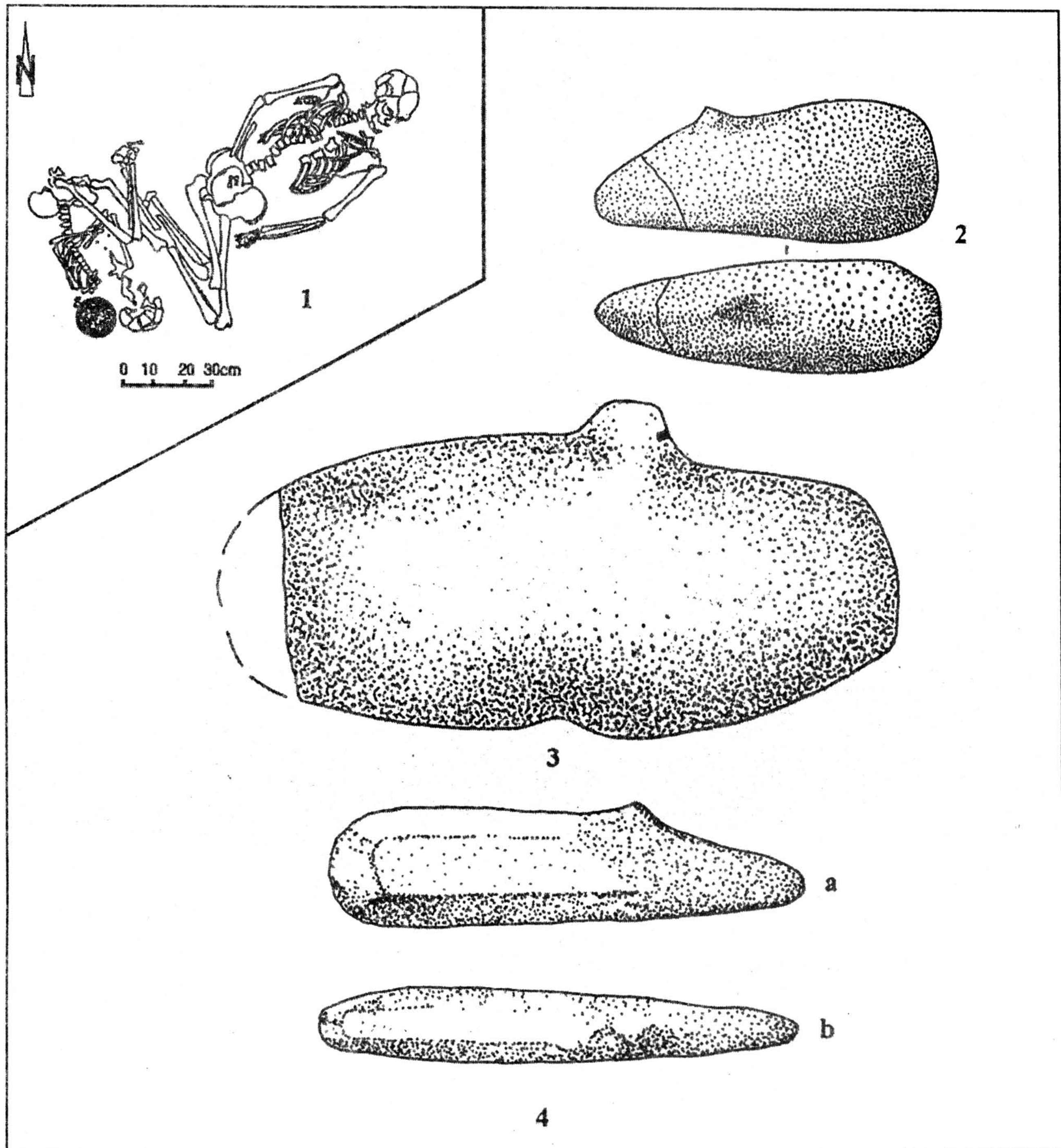
Pl. IV. - Carte de diffusion des sceptres schématiques. 1. Berezovskaja GES; 2. Verchnie Žory; 3. Mogoşeşti; 4. Bârlăleşti; 5-6. Obârşeni; 7. Văleni; 8. Kujbyšev; 9. Chvalynsk; 10. Chlopkovo; 11. Danilovka; 12. Šljachovskij; 13. Džangr; 14. Archara; 15. Ordžonikidze; 16. Jasenovaja Poljana; 17. Majkop; 18. Konstantinovka; 19. Rostov (1-19, après Govedarica, Kaiser 1996, 60, fig. 1); 20. Ruginoasa. - I Découverte funéraire, II Découverte dans l'établissement; III Découverte isolée; IV L'aire de diffusion des sceptres zoomorphes.

Pl. V. - Carte de diffusion des sceptres schématiques (par types). 1. Berezovskaja GES; 2. Verchnie Žory; 3. Mogoşeşti; 4. Bârlăleşti; 5-6. Obârşeni; 7. Văleni; 8. Kujbyšev; 9. Chvalynsk; 10. Chlopkovo; 11. Danilovka; 12. Šljachovskij; 13. Džangr; 14. Archara; 15. Ordžonikidze; 16. Jasenovaja Poljana; 17. Majkop; 18. Konstantinovka; 19. Rostov; 20. Ruginoasa. - I Le type avec l'ornement en relief, II Le type intermédiaire, III Le type ovoïde, IV Types differents.

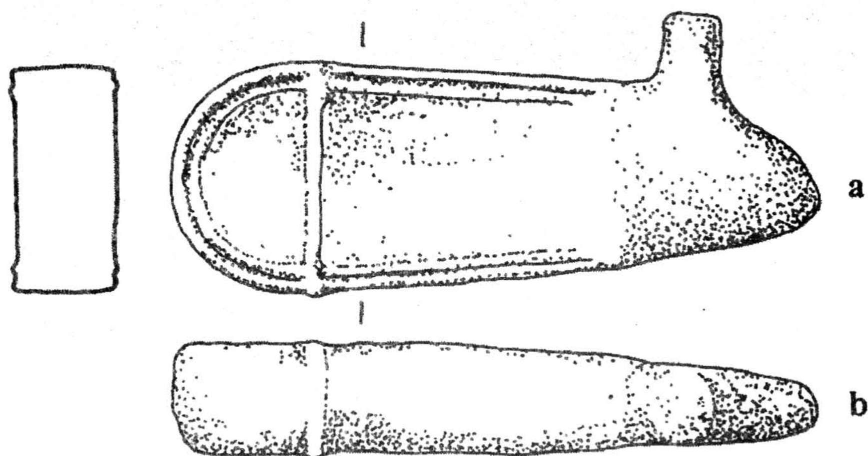
Tab. I. - La typologie des sceptres schématiques.

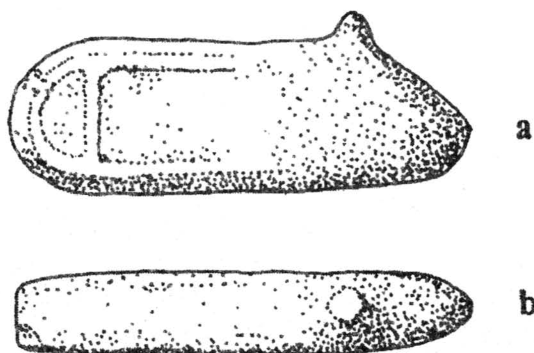

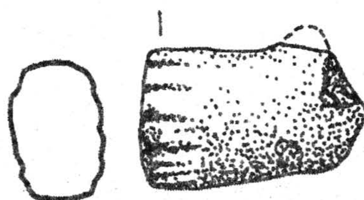
Pl. I Sceptre de tip schematic. 1 Ruginoasa; 2 Verchnie Žory (Jora de Sus)
(2: după Dergacev, Sorokin 1986). Scara: 1 : 2.

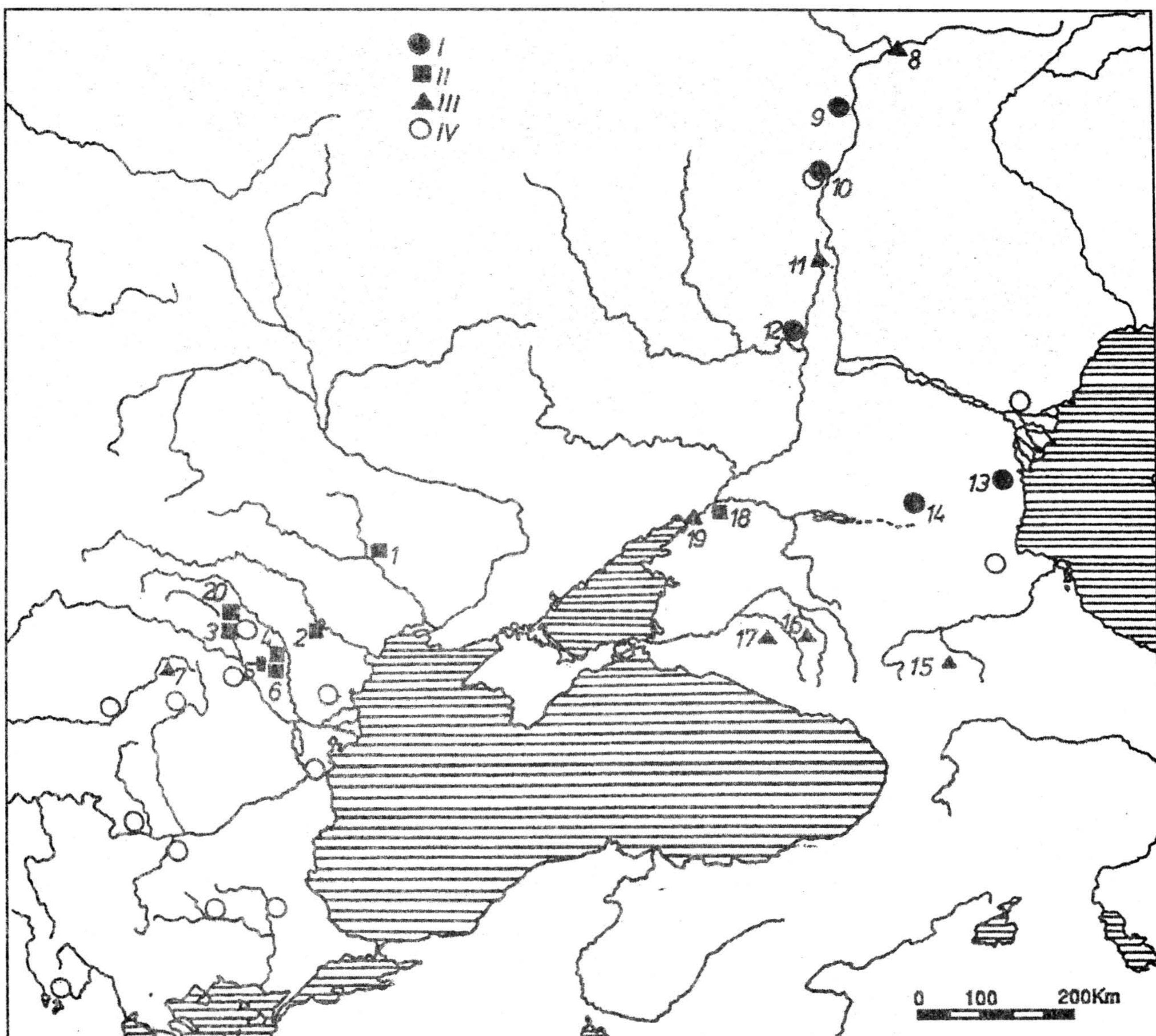
Pl. II. Sceptre de tip schematic. 1-2 Scheletul 108 și sceptrul din necropola de la Chvalynsk;3 Danilovka; 4 Rostov (1-2: după Agapov, Vasil'ev, Pestrikova 1990; 3: după Dergacev, Sorokin 1986; 4: după Govedarica, Kaiser 1996).Scara: 1:2.

Pl.III. Sceptre de tip schematic. 1Šljachovskij II; 2Chlopkovo; 3 Konstantinovka (1-3: după Govedarica, Kaiser 1996). Scara: 1 : 2.

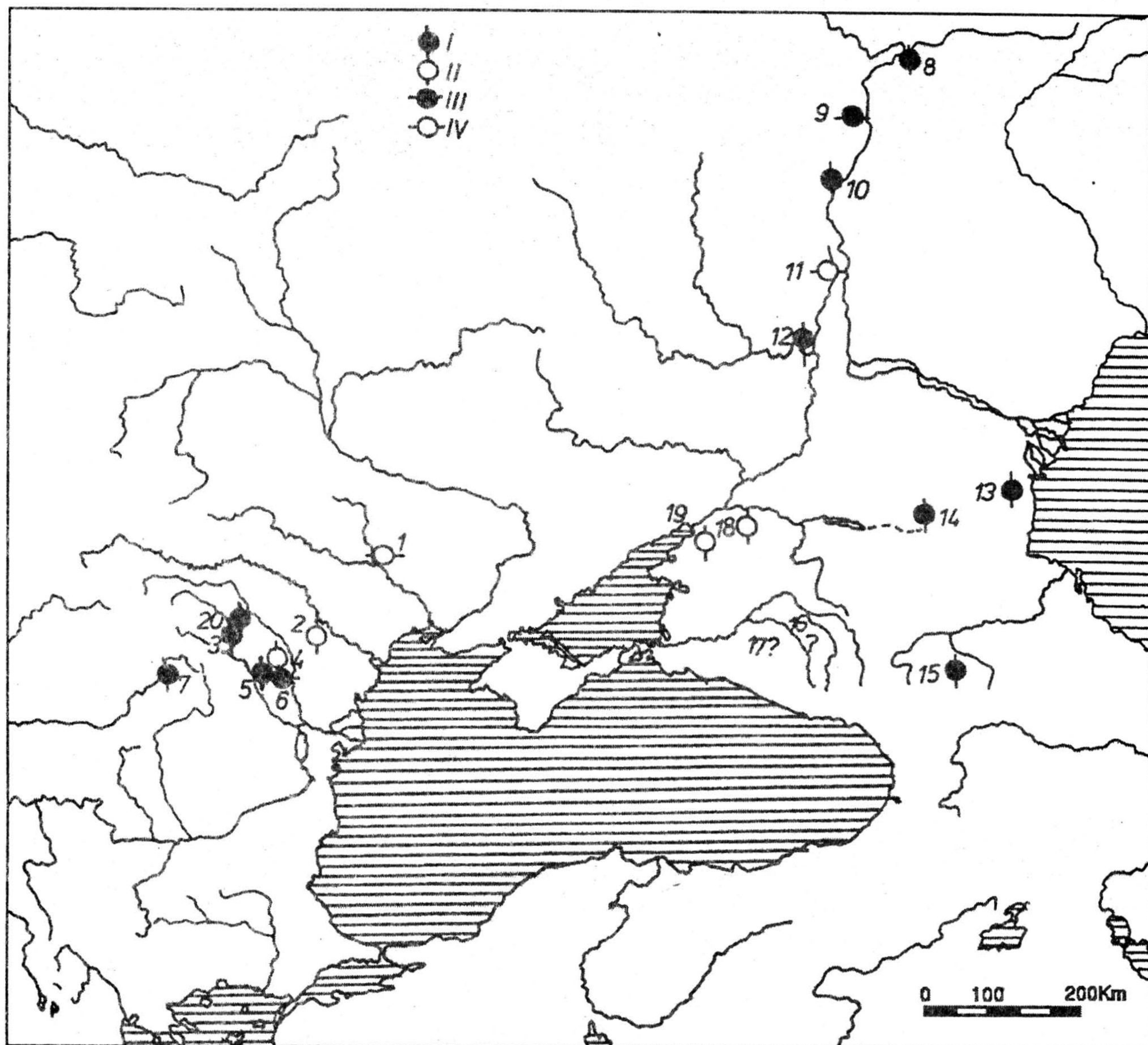
Pl. IV. Harta de răspândire a sceptrelor schematice.1 Berezovskaja GES; 2 Verchnie Žory; 3 Mogoşeşti; 4 Bârlăleşti; 5-6 Obârşeni; 7 Văleni; 8 Kujbyšev; 9 Chvalynsk; 10 Chlopkovo; 11 Danilovka; 12 Šljachovskij; 13 Džangr; 14 Archara; 15 Ordžonikidze; 16 Jasenovaja Poljana; 17 Majkop; 18 Konstantinovka; 19 Rostov (1-19, după Govedarica, Kaiser 1996, 60, fig.1); 20 Ruginoasa.

I Descoperire funerară,

II Descoperire în aşezare,

III Descoperire izolată,

IV Aria de răspândire a sceptrelor zoomorfe.

Pl. IV. Harta de răspândire a sceptrelor schematice (pe tipuri). 1 Berezovskaja GES; 2 Verchnie Žory; 3 Mogoşeşti; 4 Bârlăleşti; 5-6 Obârşeni; 7 Văleni; 8 Kujbyšev; 9 Chvalynsk; 10 Chlopkovo; 11 Danilovka; 12 Šljachovskij; 13 Džangr; 14 Archara; 15 Ordžonikidze; 16 Jasenovaja Poljana; 17 Majkop; 18 Konstantinovka; 19 Rostov; 20 Ruginoasa.

I Tipul cu ornament în relief,
II Tipul intermediar,
III Tipul ovoidal,
IV Tipuri aparte.

Tab. I. Tipologia sceptrelor schematice (tabel combinatoriu)

TIPUL	VARIANTA/SUBVARIANTA		LOCUL DESCOPERIRII	CONTEXTUL DESCOPERIRII: AȘEZARE	NRCROPOLĂ	NECUNOSCUT	SPECIA DE ROCĂ: GRANIT	DIORIT	DIORIT PORFIRIC	PORFIR	BAZALT	GRESIE	PRUNDIȘ	NECUN.	DIMENSIUNI: L = 10-11 î = 4	L = 11,2-12,7 î = 3,3-4,5	L = 13-15,5 î = 4-5,2	L = 15,5-17,5 î = 5,2-6,7	L = 23,1 î = 6,37	lt (cm)	G (g)	AVERS DIFERIT DE REVERS: PRIN CULOARE	PRIN ORNAMENT	PRIN PRELUCRARE	FORMA PROEMINENȚEI DE PRINDERE: CONICĂ	TRONCONICĂ	CILINDRICĂ	"BUTON"	STAREA PIESEI: ÎNTREAGĂ	SPARTĂ DAR ÎNTREAGĂ	FRAGMENTARĂ: P. ANTERIOARĂ	FRAGMENTARĂ: P. POSTERIOARĂ	ILUSTRAȚIE: FORMĂ/ORNAMENT	SECȚIUNE
I. Tipul cu ornament în relief și secțiune rectangulară	1. Varianta cu nervură în formă de "U", fără bandă transversală		VĂLENI = (VAJA) (Transilvania)			●								●[1]		●				1,95						●			●					
	2. Varianta cu nervură (-I) în formă de "U", cu bandă transversală în relief	a. Nervura transversală între laturile nervurii în "U"	DŽANGR (Delta Volgăi)		●									●												●			●					
			CHLOPKOVO (Bazinul Volgăi)		●									●		●				2,00						●			●					
			KUJBYŠEV (Bazinul Volgăi)		●?									●[2]				●[3]		2,90						●				●				
		b. Nervură transversală completă ce înconjoară capătul părții anterioare ca un inel	OBÂRȘENI (1) (Moldova)	● (CUC. A3 sau A4)			●									●				2,40	173			●		●			●					
			MOGOȘEȘTI (Moldova)	● (CUC. fază nepreciz.)					●									●		2,20	330	●				●				●				
			ARCHARA (Stepa Kalmukă)		●					●								●[4]		3,20	367					●			●					
		c. subvarianta cu 2-3 nervuri în formă de "U" și nervură transversală completă	ŠLJACHOVSKIJ (Bazinul Volgăi)		●													●		2,40							●		●					
			ORDŽONIKIDZE (=VLADIKAVKAZ) (Caucaz)			●		●									●[5]			2,10	365						●		●					
	3. Varianta cu nervură închisă spre proeminența de prindere		RUGINOASA (Moldova)	●? (CUC. A3)					●									● r		2,00		●	●					●			●	●		
II. Tipul intermediar între tipul I și tipul III (varianta cu caneluri)	1. Varianta cu secțiune rectangulară și ornament cu caneluri		KONSTANTINOVKA (Donul Inferior)	●							●					î = 3,6				2,30			●								●	●		
			VERCHNIE ŽORY (JORA DE SUS) (Basarabia)	● (CUC.A2,A3) TRIP. B1			●										● r			2,50		● s										●		
	2. Varianta fațetată (Govedarica-Kaiser)		ROSTOV (Donul Inferior)			●						●					●			2,40					●				●					
			BÂRLĂLEȘTI (Moldova)	●? (CUC. A3)			●									● r				3,50	226 (fg)		●			●						●		
III. Tipul ovoidal	1. Varianta cu caneluri (Brudiu)		OBÂRȘENI (2) (Moldova)	● (CUC. A3 sau A4)			●									●				2,70	192				●				●					
	2. Varianta neornamentată		CHVALYNSK (Bazinul Volgăi)		●								●			●				3,70					●					●				
Tipuri aparte			BEREZOVSKAJA GES (Bugul Sudic)	● (TRIP. B1)										●	●																			
			DANILOVKA (Bazinul Donului)			●						●							●							●					●			

1. Nu s-a făcut o analiză petrografică a piesei, de aceea în literatură apar mai multe propuneri pentru specia de rocă (diorit, granit, porfir).
2. La Govedarica, Kaiser 1996, 85: rocă de culoare închisă cu nuanțe verzui.
3. La Govedarica, Kaiser 1996, 85, alte dimensiuni: Lg. 15,4 cm, î. 5,4 cm. Noi am folosit dimensiunile calculate de A. Dodd-Oprițescu și I. Mitrea (1983, 75)
4. La Brudiu 1975, 173, alte dimensiuni: Lg. 14 cm. Noi am utilizat dimensiunile comunicate de Dodd-Oprițescu,, Mitrea 1983, 75 și Govedarica, Kaiser 1996,85.
5. La Dodd-Oprițescu, Mitrea 1983, 73 apar dimensiunile: Lg. 17,4 cm; î. 6 cm; lț. 3,1 cm. În tabel am folosit datele publicate de Govedarica, Kaiser 1996, 85, care au văzut piesa la Muzeul Ferenc Hopp din Budapesta.

Legenda:
r - reconstituit
fg - fragmentar
s - scorojeală